

МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ
УКРАЇНІСТІВ
РЕСПУБЛІКАНСЬКА АСОЦІАЦІЯ
УКРАЇНОЗНАВЦІВ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАУК УКРАЇНИ
ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ
ЦЕНТР НАН УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ
ім. ЯРОСЛАВА МУДРОГО
ХАРКІВСЬКЕ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО

**ТРЕТІЙ
МІЖНАРОДНИЙ
КОНГРЕС
УКРАЇНІСТІВ**

26—29 серпня 1996 р.

ІСТОРІЯ
Частина I

ХАРКІВ
1996

ББК 63.3(2)Ук
І 89

Тексти доповідей та повідомлень, включених до програми III Міжнародного конгресу українців, друкуються за ухвалою Міжнародного Оргкомітету Конгресу.
Президент Міжнародної асоціації українців **Ярослав Ісаєвич**

Відповідальний редактор тому **Н. Яковенко**

Редакційна рада: **О. Турій, Ф. Турченко, В. Ульяновський,**
Ю. Мицик, О. Купчинський

І 89 **Історія.** Частина I: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. — Х.: Око. 1996. — 264 с.

До цього тому увійшли тези та повідомлення, присвячені давній та новій історії України.

Частина текстів подається в авторській редакції.

І 0503020902-11 На замовл.
96

ББК 63.3(2)Ук

ISBN 966-526-013-8

© Автори, 1996

української державності). Звичайно, що питання герба в такому об'єднанні було би вторинним, але воно несло б у собі історичну традицію та певну привабливу форму. На перший погляд така пропозиція видається нісенітницею, "середньовіччям". Хоча ще більшою нісенітницею є реальне формування в пострадянських республіках люмпенізованої верхівки, що в українських умовах може призвести до нової втрати державності.

Повертаючись знову до проблеми створення і розвитку геральдичної системи варто зазначити необхідність існування єдиного координаційного центру. Це могла би бути Державна Геральдична служба, пропозиції про створення якої вже неодноразово подавалася. У галузі муніципальної геральдики таку координаційну роботу веде Українське геральдичне товариство, яке напрацювало наукові основи розвитку герботворчості, веде реєстр затверджених гербів і прапорів, надає консультації місцевим Радам та розробляє нові і відновлює історичні символи. Повноцінна реалізація програм з інших напрямів української геральдики дала би змогу сформувати цілісну систему та запровадити геральдичні знаки до широкого вжитку в різних сферах життя.

Ольга Тарасенко (Україна)

КЛАСИЧНА НАУКОВА ШКОЛА ІСТОРИКІВ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА У ХІХ ст.

Київський університет Св. Володимира, відкритий 1834 р. у стародавній духовній колісці й національно-культурному центрі України, вже протягом ХІХ ст. відіграв винятково важливу роль у економічному і культурному розвитку міста, яскраво й об'єктивно відтворив багатогранний образ своєї епохи, уособив величні сторінки історії духу, вільнодумства, національних змагань, становлення фундаментальних наукових ідей, шкіл і напрямків, що здобули визнання у вітчизняній та світовій науці.

Заснований у роки миколаївської реакції як «розумова фортеця» для впровадження русифікаторської політики російським самодержавством у Правобережній Україні університет Св. Володимира, всупереч планам царизму, став один із великих центрів освіти і науки, осередком визвольного руху в Україні. Од перших днів свого існування почав діяти, попри всілякі офіційні регламентації, як заклад, що мав нести освіту і культуру українському народу, став центром згуртування передової інтелігенції. Культ знань, високу ерудицію, загальну

культуру, прагнення творити, професійно виховувати і навчати — ці традиції у XIX ст. започаткували і розвинули вчені, викладачі та студенти закладу.

Київський університет у XIX ст. висунув генерацію видатних вчених, які сформували в його стінах свої наукові школи. Серед них згадаймо наукову школу молекулярної фізики професора М. П. Авенаріуса, київську хімічну школу П. П. Алексеєва, наукову школу геології та природознавства професора К. М. Феофілактова, київську математичну школу професорів Б. Я. Букреєва, М. Г. Ващенко-Захарченка, В. П. Єрмакова, І. І. Рахманінова, київську наукову школу ембріології професора О. О. Ковалевського, медичні школи — патологів і бактеріологів професора В. В. Подвисоцького, анатомів професора Ю. К. Шимановського, інших. Наукова школа істориків Київського університету XIX ст. та її складова частина — київська історична школа документалістів (київська школа українознавців) професора В. Б. Антоновича — займають почесне і чільне місце серед низки наукових шкіл закладу. Її представники з повним правом належать до фундаторів української національної історичної освіти і науки.

Джерела наукової школи істориків Київського університету в 30-ті роки XIX ст. започаткували: перший голова університетського правління, видатний український історик, археолог, вихованець Києво-Могилянської Академії Максим Федорович Берлінський, перший ректор і професор університету М. О. Максимович, перший професійний історик закладу В. Ф. Цих. Появу школи спричинила нагальна необхідність українських вчених об'єднати свої зусилля у розробці вивчення історії України і Росії, створити програму її дослідження, виховати професійних вчених-викладачів і дослідників.

Науково-викладацьку діяльність професорів В. Ф. Домбровського, О. І. Ставровського, М. І. Костомарова, П. В. Павлова, В. Я. Шульгіна у 40—50-х рр. XIX ст. слід вважати часом становлення школи. Період від кінця 60-х рр. XIX ст. стає часом втілення і розробки її принципів молодшим поколінням вихованців закладу (М. П. Драгомановим, М. Ф. Владимирським-Будановим, І. В. Лашнюковим, В. С. Іконниковим, В. Б. Антоновичем, І. В. Лучицьким та іншими). Саме з цього часу Київський університет перетворюється на справжній центр історичної освіти і науки в Україні. У 70-х рр. XIX ст. В. Б. Антонович починає формувати київську документальну школу істориків, яка в особах О. І. Левицького, Д. І. Багалія, І. А. Лінниченка, М. П. Дашкевича, Н. В. Молчановського, І. М. Каманіна, П. В. Голубовського, В. Г. Ляскоронського, М. В. Довнар-Запольського, М. В. Стороженка, М. С. Грушевського та О. С. Грушевського, В. Ю. Данилевича, інших заклала підвалини новітньої української історіографії.

Історичний досвід свідчить, що саме наукові школи за певних обставин ставали осередками найбільш інтенсивної концентрації творчої енергії, найбільш інтенсивно впливали на науковий прогрес. Наукова школа була своєрідним «посвяченням» у науку, засвоєнням її концептуального й методологічного

апарату, ціннісних орієнтацій. Наукова школа об'єднувала процес пізнання і передачі знань, кооперувала діяльність вчених, згуртовувала зусилля різних дослідників за їх особистою участю у виробленні теоретичної позиції школи, яка розгорталася, збагачувалася, коригувалася завдяки спільним зусиллям вчених.

Грунтовна науково-викладацька діяльність київських істориків XIX ст. Цілеспрямовано виховувала у студентів потребу наукового пошуку і перевірки встановлених фактів, заохочувала до спеціальних досліджень. Широта наукового кругозору, пріоритет загальнолюдських цінностей в університетських курсах, настанова на самостійне критичне дослідження питань історії України і Росії, всесвітньої історії, виховання спадкоємності, традиції й новаторства у розвитку наукових ідей — склали непересічний здобуток істориків університету XIX ст. перед вітчизняною історичною освітою і наукою. Все це навчало лідерів майбутніх шкіл в історичній науці, що яскраво виявилось у створенні у XX ст. М. С. Грушевським, Д. І. Багалієм, М. В. Довнар-Запольським власних наукових шкіл, вплинуло на науковий потенціал України XIX—XX ст.

Упродовж XIX ст. вчені Київського університету заснували й склали наукову основу Тимчасового комітету для розшуку старожитностей, Музею старожитностей і Нумізматичного кабінету при Київському університеті, Тимчасової комісії для розгляду стародавніх актів і Київського центрального архіву давніх актів, Комісії для опису губерній Київського навчального округу і Південно-Західного відділу російського географічного товариства, Історичного товариства Нестора-літописця, часопису «Киевская старина». Розпочали видання архівних джерел, вивчення документальної української історії. Міцною основою розвитку останньої стало започаткування і плідна розробка київськими вченими спеціальних історичних дисциплін — археології, археографії й архівознавства, джерелознавства, історіографії, історичної географії, історичного краєзнавства, топографії, хронології, музеєзнавства, нумізматики, етнографії, фольклористики тощо.

Багатоаспектна праця в наукових установах України М. Ф. Берлинського, М. О. Максимовича, В. Ф. Домбровського, О. І. Ставровського, М. І. Костомарова, В. Я. Шульгіна, П. В. Павлова, М. П. Драгоманова, В. Ф. Владимирського-Буданова, В. С. Іконникова, В. Б. Антоновича, І. В. Лучицького, плеяди наступних українських вчених сформувала традиції наукової школи істориків закладу.

Все вищеокреслене дозволяє визнати останню класичною науковою школою XIX ст., виділивши три притаманні їй аспекти:

— науково-освітньої школи навчання молоді творчості шляхом включення до ідейно-теоретичної традиції в рамках вищого навчального закладу;

— школи як колективу дослідників з єдиною робочою програмою — розробкою дослідження історії України, що відбилося в діяльності київських вчених у історичних установах і товариствах України XIX ст.;

— школи як напрямку, який за конкретних історичних умов набув національного, українознавчого характеру.

Згадаймо науково-просвітницьку працю, творчу взаємодію і підтримку, щире громадянське зацікавлення української інтелігенції у справі підготовки й видання «Исторических песен малорусского народа» в 1874—1875 рр., проведенні III археологічного з'їзду в 1874 р. у Києві. Останній блискуче виявив і заманіфестував дієву організованість, досягнення наукового осередку Старої Громади — Південно-Західного відділу російського географічного товариства — Історичного товариства Нестора-літописця — вихованців і вчених Київського університету.

Введення істориками Київського університету Св. Володимира у XIX ст. до міжнародного наукового обігу досліджень з історії України було як відкриття історії українського народу, зігнорованої великодержавними російськими істориками, репрезентувало світовому науковому товариству українську історію з усією неупередженістю, виваженістю, гідністю, об'єктивністю.

Грунтовне дослідження самобутньої української історії, окремих питань російської історії, сприйняття нових напрямків їхньої розробки, введення до загального користування великого обсягу джерел, спричинення фактологічного зрушення в історичному мисленні, критичне, доскональне вивчення першоджерел, вибудова на цій основі цілісного розуміння й усвідомлення загальноісторичного процесу на засадах позитивізму — високо підіймають значення досягнень класичної наукової школи істориків Київського університету XIX ст. у становленні української національної історичної освіти і науки, мають неоціненне значення у сьогоденному відродженні її традицій.

Валентин Іваненко, Анатолій Голуб (Україна)

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ І СОЦІНТЕРН: ПЕРШІ КРОКИ ПІДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ (1923—1926 рр.)

Соціалістичний інтернаціонал, повноправною національною секцією якого була Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), виник і розпочав свою діяльність у рік гострих зіткнень робітничих мас з реакційними силами у багатьох капіталістичних країнах Європи, проте його створення не пододало розкол міжнародного робітничого руху, а скоріше навпаки — поглибило його: вже перша оцінка Соцінтерну Виконкомом Комуністичного Інтернаціоналу,